

Ján Kulík

Mitraizmus / Mithraizmus

*Občas si niekto vyhl'adáva informácie aj o náboženstve **mitraizmus**. V ang. atď. píše sa **mithraizmus**, podľa podoby v aveste, lebo predsa, toto náboženstvo svojho času bolo rozšírené aj na územia, kde teraz žijú aj Slovania.*

Toto je jedno z najstarších náboženstiev Indoeurópanov, lebo písomné pramene na boha Mitra / Mithra nám siahajú až niekde do rokov 1500 p.n.l. a spomína sa v čase, kedy ešte iránske, indické a „anatólske“ plemená Indoeurópanov si boli časove veľmi blízko. Regionálny vývoj ich ešte nebol poznačil. V indických „Vedách“ sa spomína „Mitra“ a v aveste (Irán) „Mithra“, kde kľudne môžeme povedať, že kult Mithra je starší od „zoroasterizmu“, lebo Zoroaster odsudzuje jeho určité body. Tento boh v podobe písania Miitra sa spomína aj v mierovej zmluve medzi Chetejcami a húrjským kráľovstvom Mitanni, ktoré sa nachádzalo v oblasti na juhovýchod od jazera Van (Malá Ázia). Tu, pri podpisovaní mierovej dohody, „prítomný“ bol nie len Miitra, ale aj ďalší štyria indoárijský bohovia, ktorí na zodpovednosti mali ochranu mieru. Mitra sa vždy a všade spomína, ako boh, ktorý zaručuje platnosť mierovej zmluvy, obchodnej dohody, každej dohody... (toto je jeho ministerstvo) a ak niekto nedodrží svoj sľub, tomu sa strašne vypomstí. Širšie, Mitra je bohom, čo dbá na dodržiavanie daného slova, sľubu a to aj v oblasti „pobratimstva“, priateľstva a aj lásky, z čoho aj manželskej lásky, manželskej prísahy. Dbá na to, aby také osoby, čo porušia prísahu (nie sú *artavan*), nevošli do raja. V indo-iránskom chápaní, Mitra sa stotožňoval aj so slnečným svetlom (čo mu pôvodne nebola základná, ale pridaná funkcia) a kladie sa ho ku blízkosti ženských božstiev *yazata Aredvim Sura Anahita*, čo na zodpovednosti mali základ vedy, vedomostí.

V indickej „Rigvede“, Mitra je významným božstvom. Spolu s Varuna sa počíta do skupiny „slnečných“ božstiev a vo Vede je už aj ochrancom poctivosti, priateľstva, sľubu a stretnutí. Neskoršie sa Mitra, čo vlastne slovo *mitra* posúva aj na význam „priateľ“, priateľstvo“ a v jazykoch Indie, v tomto zmysle je aj dnes frekventované.

V Iráne, Mithra je členom „svätej trojice“ *ahurov*, protektorom *pravdy a spravodlivosti*, kde má 1000 očí a 10 tisíc úš, takže mu nič neujde. Všetko vie, všetko pozná. Je silný. Nikdy nespí. Ochraňuje každý aspekt v medziľudských vzťahoch, kam patrí aj priateľstvo a láska. Mithra je aj sudcom a do raja nepustí vierolomných. Vedľa hlavného božstva Ahura Mazda, on je najsilnejší a predpokladá sa, že je aj starší.

Skorej proroka Zoroastera (VI. st. p.n.l.) aj v Iráne mali mnohobožstvo a Mithra bol vtedy najvýznamnejším bohom. Bol aj bohom slnka, slnečného svetla a pravdepodobne z tohoto bol aj bohom kráľov, lebo zároveň bol aj bohom záväzkov kráľov ku vojakom a opačne, z čoho mu zase vyšla aj funkcia ochrany vojakov a vedenia vojny a bol aj bohom pravdy, spravodlivosti, ktorú ručí kráľ.

Najvýznamnejším ceremoniálom kultu bolo slávnostné obradové zabíjanie býka a mnohí vedci sa domnievajú, že tento obrad vzniká už v zoroasterizme, lenže v takom prípade by Zoroaster toto neodsudzoval. Zvyk, obrad musí byť staršieho dátumu. Musí siahať až do ich pohanstva a potom, nespomínal by sa aj v indických Vedách, kde najdeme, že

Mitra sa len zdráhavo zúčastňoval pri obetovaní boha Soma, ktorý sa neraz zobrazuje, ako biely býk, alebo sa transformuje aj v mesiac. Zmluva, dávanie slova a slávnostný obed po tomto akte je prastarého dátuma.

V čase, keď v Perzii vládne Dárius (522 – 486 p.n.l.), z dynastie Achaemeníдов, zoroasterizmus už mal hlboké korene, avšak ako Dárius, tak aj ďalší králi sa zdráhali skoncovania s mithraizmom, lebo tento kult bol hlboko zakorenený v srdciach vládnucej triedy, šľachty, takže aj zoroasterizmus sa „kontaminuje“ s elementami starého mnohobožstva. Ešte vždy vznikali, písali sa ódy (yašty) starým božstvám a pravda mnohé sa vzťahujú práve na boha Mithra. V nich sa tento boh oslavuje, ako vševedúci, všetko vidiaci, boh nebeského svetla, ochranca sľubu, prísahy, ochranca spravodlivosti, pravdy a to nie len na tomto, ale aj v „nasledovnom“ svete. Oslavuje sa ho, ako večného nepriateľa diabolských temných síl, z čoho sa stáva aj bohom vojnového víťazstva.

Keď sa pánom Perzie stáva Alexander Macedónsky (330 p.n.l.), vypadá, že aspoň v epicentri tejto ríše, na Mithra sa už zabudlo, ale jeho kult ešte žil v odľahlejších západných provinciách, ktoré sa neskoršie stali hraničnými provinciami grécko-rímskeho vplyvu. Kult prešiel aj do Mezopotámie, Gruzínska a Arménska a tu máme zapísané, že keď rímsky Nero zakľučoval mier s Arménskom, pri slávnosti bol „prítomný“ aj boh Mithra. Mier sa podpisoval v jeho mene. Podobné dobové pamiatky máme aj z oblasti dnešného južného Turecka, Sicílie (sicílski piráti z roku 67 p.n.l.), ale nič zo samého Grécka, čo ani neprekvapuje. Veď Gréci a Peržania od nepamäti medzi sebou bojovali a sotva by k nim bol prenikol aj Mithra. Sotva, ale asi áno. „Bočnými“ dverami. Najdeme ho skrytého v mene bohyně Demeter, či v súčasnom osobnom mene Demeter / Dimitrios. Pozrime sa na koneckie. (Vid' Panteón a Mená.)

Mytológia a teológia. Vznik sveta sa točí okolo boha Mitra. Údajne boh slnka vyslal svojho posla, vtáka (vrana), ktorá priniesla posolstvo, že boh Mitra musí na obetný oltár priniesť býka. Mitrovi to nebolo po chuti, ale poslušol rozkaz; takže na mnohých reliéfoch ho vidíme, ako nechtiac, s odporom vykonáva rozkaz. V momente, keď toho býka zabije, začína sa reťaz divných udalostí. Biely býk sa mení v mesiačik. Plášť boha Mitra sa mení v nebeskú oblohu a vznikajú všetky (sedem) planéty. Z chvosta býka a jeho krvi vznikajú všetky zrnoviny a hrozno. Z jeho pohlavného úda vystrekujú semiačka, ktoré sa zachytili do nádoby, kde sa ich vymiešalo, zmiešalo a následne vzniká masa z ktorej vyrástol každý tvor na tomto svete. Nie len z ríše zvieracej, ale aj z ríše rastlinnej, hlavne zrnoviny. Oddeluje sa deň od noci, mesiac začína svoj cyklus, začínajú sa ročné obdobia, začína sa čas, časomiera. Začína sa kolobeh života. Denné svetlo však zobudilo aj „temné“ bytosti a tieto vyšli na zemský povrch. Had oblizol krv obetného býka. Škorpia sa pokúsila prežiť semiačka genitálií... čo jasne vidíme na zachovaných reliéfoch Mithra. Tu sa nachádza aj lev.

S býkom sa vlastne začína kreácia sveta a večný boj medzi dobrom a zlom a toto bude človeka sprevádzať nie len počas jeho tuzemského života, ale aj na večné veky. Havran symbolizuje vzduch; Lev symbolizuje oheň; Had symbolizuje zem a misa so semiačkami, symbolizuje vodu. Po akte obetovania býka, Mithra a boh slnka mali slávnostný obed. Jedli mäso, chlieb a pili víno, po čom Mithra vošiel do slnečného voza a dal sa na cestu ponad všetky moria sveta tohto, až po jeho sám koniec. (V oblasti Mediteránu býk mal svoj kult. Spomeňme si na Židov a Mojžiša, spomeňme si na boha Baala, na kultúru Kréty, na sv. býka v Egypte... a aj názov talianskeho mesta Toríno. V celej tejto oblasti býk bol „svätým“.

Reliéf – Mithra zabíja býka. Reliéfy podobné tomuto (v Londýne) našli sa širom územia ktoré bolo pod domináciou Ríma. Všimni si „neochotu“ Mitra zabiť býka. Odvracia si hlavu. Všimni si jeho čiapku, „mitra“ a všimni si v horných rohoch bohov slnka a mesiaca. Pri býkovi je had, škorpia a lev.

Dolný reliéf. Kňazi mitraizmu zabíjajú obetného býka. V ľavom rohu je božstvo mesiaca, v strede je božstvo slnka a vedľa neho je kňaz v „mitre“. Dolu, na oltári je had.

Podľa chápania mitraizmu, prvým princípom najvyššieho božstva je „nekonečnosť času“ a toto sa nazývalo **Aion**, alebo aj Saeculum, Chronos, Saturnus a i sám Chronos je nič iné, ako starobylý indický Zervan, ktorý je otcom Ormuzda a Ahrimana, ktorých sa aj dnes uctieva v náboženstve Manicheetov. Tohto boha času sa znázorňuje, ako ľudskú obludu. Hlavu má leviu, okolo pása sa mu otáča had. V ruke má žezlo a hromový blesk. V každej ruke má ešte aj po jednom kľúči, lebo je on aj pánom nebies. Je okrídlený, čo symbolizuje letenie času. Po tele má znaky zodiaka a znaky ročných období. Konečne, peržské božstvá majú svoju paralelu v gréckych (len mená sú iné) a mytológia je tiež veľmi podobná.

Úlohou ľudí je klaňať sa štyrom základným elementom: vode, ohňu, vzduchu a zemi, lebo tieto sú mu najväčšími priateľmi. Sedem planet (sem počítali aj slnko a mesiac), sú tiež osožné božstvá a z nich človek, jeho duša, získava svoju povahu, charakter. Týchto sedem planet dali základ časomieru, týždňu (aj dnes jednotlivé mená dní v romanských a germanských jazykoch nosia ich mená). Týmto siedmym planetám je zasvätených sedem kovov... a konečne aj nebo (raj) a peklo má po 7 stupňov (poschodí).

Mitra sa narodil z matky- kameňa, vedľa rieky a pod stromom. Legenda hovorí, že pri jeho rodení, ako svedkovia boli aj pastieri oviec. Okolo osobnosti Mitra je mnoho legiend a všetky spomenúť nemôžeme. Základom je, že tento boh je večný, dobrý a veriacim tiež zaručuje večný život.

Doterajší stručný prehľad môžeme kľudne nazvať aj prvým stupňom, prvou fázou mitraizmu, lebo odrazu sa tratí. Peržania prechádzajú na monoteizmus / zoroasterizmus, avšak v periférnych provinciách ríše ešte žije a tu s nim prichádzajú do kontaktu vojaci rímskych légií. Preberajú si ho, adaptujú a presunom z jedného konca ríše, na druhý, aj mitraizmus sa šíri. Hlavne v pohraničných oblastiach a to od Ilýrie, povedľa Dunaja, Rýnu... až po Hadrianov múr v Británii. Prenikol aj do Rímu (niekde v I. st. p.n.l.) a tu sa stáva veľmi populárnym, takže na určitú dobu svojou popularitou ohrozoval aj ďalšie nové náboženstvo, kresťanstvo. Práve s týmto má aj mnoho spoločného. Šíriteľmi mitraizmu po väčších strediskách ríše, stávajú sa rozliční remeselníci a obchodníci. Prečo? Nuž Mitra je božstvom spravodlivosti, hrdinskosti, vernosti, priateľstva, dodržiavania si slova, zmluvy... lenže do radov neprijímal ženy. Katolícka encyklopédia ho prirovnáva ku súčasnému slobodomurárstvu (masónstvu), lebo aj s týmto hnutím má mnohé podobné črty. (Slobodomurárstvo si prevzalo mnohé ich zvyky.)

Nejeden rímsky imperátor bol členom, údom tohto náboženstva. Spomína sa Comodus, Septimus Severus, Caracalla, Valerian („krstlili“ ho v Sirmiume – Sriemska Mitrovica – v Panónsku), ba spomína sa aj Diocletian, Galerius, Lacinius, Julian, ... ktorí finančne podporovali mitraizmus, stavali mitraistické chrámy (napr. v Carnuntum – neďaleko Viedne), zakladali mitraistické kňazské školy a pod. Len zákonom Theodosiusa I. mitraizmus zaniká.

Veriaci sa najčastejšie schádzali v jaskyniach (kresťania v katakombách), ktoré mohli prijať aj do 200 osôb. V strede bol oltár, kde sa obetovalo býka, robili sa hostiny, podávala sa

„Večera pánova“ (chlieb a *haoma* = ovocná šťava, čo sa v západných provinciách posúva na víno). Tu sa prijímalo aj nových členov. Obrad bol komplikovaný. Kandidát, so zviazanými očami si ľahol na zem, „prestrel sa“ a v závislosti od stupňa (bolo ich 7) konal sa obrad. „Sv. otcovia“ riadili obradom. O všetkých obradoch sa ani nevie, ale bolo tu nejaké opalovanie ohňom, slávnostné kúpanie (krst), pomazanie medom, olejom atď. „Svätý Otec“ (hlavný biskup, *Pater Patrum*“, ich pápež), sídlil v Ríme. Noví členovia, „*mystes*“ postupovali po rebríčku dôležitosti. Na začiatku „kariéry“ mali názov *corax* = vrana, po čom nasledovali stupne *cryphius, miles, leo, Perses, heliodromos a pater*. V určitých situáciach, pri slávnostiach, členovia nosili aj rúcho primerané svojmu stupňu a imitovali zvuky charakteristické pre svoj symbol. Krákali, revali, „trkotali v cudzom jazyku“ a pod. *Coraxi a milesi* boli na najnižšom stupni, na stupni prípravnom. Vyššie stupne už mali právo spoznať sa aj so „záhadami“ náboženstva. Okrem stupňa *pater*, všetci sa medzi sebou oslovovali s „*brat*“. Boli si rovnakí. Mitraizmus sa nepridržiaval noriem „sociálneho“ postavenia svojich členov. V chráme im neustále horel „večný oheň“ a modlitby sa konali trikrát denne. V závislosti od času konania modlitieb, obracalo sa na východ, juh a západ. Nedeľa im bola „svätým“ dňom a 16. deň v mesiaci bol „svätým“ dňom samého Mitra. Narodeniny Mitra sa oslavovali 25. decembra, čo bol deň *natalis invicti*, čiže znovunarodenie sa Mitra, boha slnka. (Zimný slnovrat.) Bola to organizácia o ktorej nielo žiadnych poznámok, že sa oddávala orgiám, hýreniu, nejakej pohlavnej zvrhlosti a pod. ba aj sám *Pater Patrum* smel sa oženiť len raz. V radoch nemali žiadne ženy. Ich manželky sledovali kult *Anaitis-Cibele*, avšak mali svoj druh mnišiek, *virgines* = panny a *continentes* = zdržanlivé. Vôči iným náboženstvám boli veľmi zhovievaví.

Hoci Slovania (aj my) sme v tom čase žili mimo územia rímskej ríše, predsa na toto náboženstvo máme nejaké pamiatky. Máme ho v názve miest Sriemska a Kosovská Mitrovica, v mene Mitar, Mitra (26. október – takto ho má americký kalendár slovenskej evanjelickej synody „Sion“ z roku 1953; slovenský hosp. kalendár z roku 1925; Tranovského kalendár – tu, v zátvorke je aj jeho paralela Demeter).

V zozname „svätých“ stretne aj určitého Demetriusa. Jeho dátum narodenia a umrtia nepoznáme, avšak pamiatka na neho, jeho deň je 8. októbra. Považuje sa za martyra cirkvi. Pravdepodobne bol deakónom a utýraný bol v Sriemskej Mitrovici, no centrom jeho kultu sa stal Solún. Údajne, počas cisára Maximiana opovážil sa verejne propagovať kresťanstvo. Prečo, začo, ale aj tohto Demetriusa sa stotožňuje s „veľkým bojovníkom“ (tým bol aj Mitra), Kristovým vojacom, až vyložene vojacom, akým bol aj sv. Juraj, sv. Procopius a ďalší.

V zašlých časoch, keď sa sluha prenajímaval, alebo od gazdu odchádzal, vždy to bolo na Mitra. Vtedy sa v hostinci zišli gazdovia a sluhovia, dohovárali sa o službe, plate... a po dohodnutí, podali si ruky. Nikto nepotreboval nejakú písanú zmluvu, lebo táto sa uzatvárala v prítomnosti Mitra, v jeho deň a ten veru dbal na dodržanie slova, či porušenie zmluvy. Človek dal svoj sľub a to bol pred ľuďom a Bohom „svätý“ sľub.

Pápež, rimokatolícki biskupi, ale aj anglikánski a údajne aj časť evanjelických biskupov, na hlavu si kladie čiapku, zvanú „mitra“. Kat. encyklopédia tvrdí, že v kresťanskej cirkvi „mitra“ sa zjavuje len niekde v X. st. ale od vysvetlenia názvu bočí. Nezodpovedá. Vysvetlenie najdeme jedine v americkom „Webster Dictionary“ (z toho aj u nás, v časti „M“) a ako východisko sa udáva sans. slovo *mitra* = priateľ, avšak toto už celkom súvisí s bohom Mitra, maitraizmom atď. O etymológii si pohovoríme nižšie.

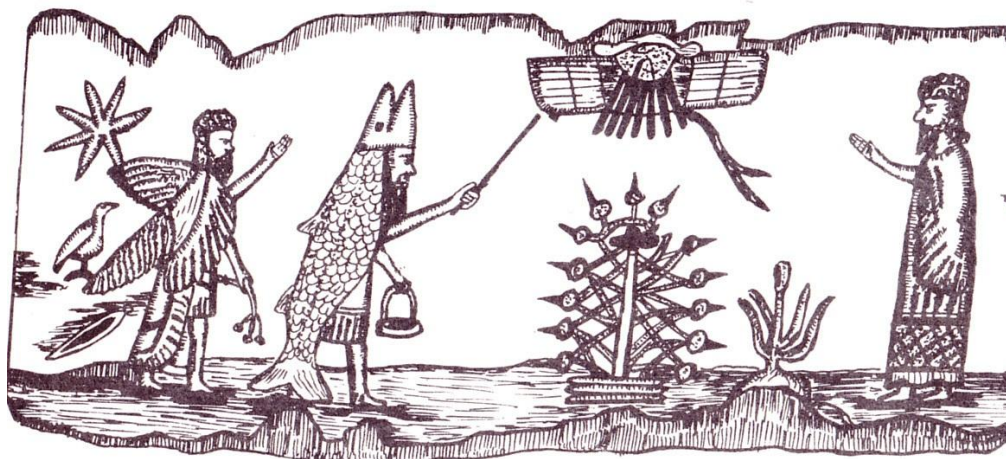

Na dvoch horných ilustráciach vidíme boha Mitra a jeho kňazov so špicatými čiapkami, „mitrami“. Prečo a odkiaľ to majú? Bola to bežná prikrývka hlavy podľa zvyku v stredozemí a v Malej Ázii. Mal ju aj boh Dagon, boh poloryba – poločlovek a jeho názov vychádza najskôr z názvu mesta Dagonia, oblasť Arménska. Keďže mitraizmus prenikol aj tam (viď vyššie), nuž nie div, že aj Mitra mal čapicu podľa tej „módy“.

Dagon

Kým Dagon bol z polovice rybou, na hlave mal čiapku podobnú, ako ju mal aj Mitra, ale keďže jeho kňazi boli ľuďmi, museli nejak symbolicky dať najavo, komu slúžia. Na chrbát si prehodili plášť z rybých šupiek a na hlavu nastokli čapicu v podobe rybej hlavy.

Staré mince z Malty, z obdobia pohanstva, tiež znázorňujú okrídlené božstvá s mitrou na hlave.

Pagan Maltese coins.

Do akej miery mitraizmus ovplyvnil kresťanstvo, nedá sa povedať. Vedci poukazujú na zrejmé príbuzenstvo, kým cirkev sa všemožne snaží všetko poprieť, „zahrať“, vyvrátiť... lenže majme na zreteli, že mitraizmus je o aspoň 2000 rokov starší, od kresťanstva a že počas svojej existencie ovplyvnil aj Babylónsko... ba aj chápania Hebrejcov, Židov.

Pope Paul VI wearing mitre.

O samej etymológii mena Mitra / Mithra hádky trvajú aj dnes. Nie, nejde tu o nejaké naťahovačky intelektuálov, lež o odhalenie pravého pôvodu a významu slova a jeho konekcie so slovami v radoch iných jazykov ie. skupiny.

Obe podoby mena Mitra / Mithra vychádzajú z rovnakého prameňa, indo-iránskeho podstatného mena *mitra, s významom *dohovor, zmluva, sľub, záväzok*, ktoré sa v podobe *mithra* = zmluva, záväzok, zachovalo v aveste. V sanskrite a v moderných indoárijských jazykoch Indie, *mitra* = priateľ, čo je jeden z aspektov uzavretia zmluvy o priateľstve.

Ku tomuto sa dopracoval Christian Bartholomae. Od neho si hypotézu prevzal fr. jazykovedec A. Meillet (1907.r.), hlbšie to rozpracoval a navrhol PIE východisko, koreň *mei- = výmena, vymeniť, zmena...čím poprel kontradiktornú sugesciu Gray-a, že koreňom bude *meh* = merať.

J. Pokorný v 1959. r. pokračoval po linaji Meilletom navrhnutého koreňa *mei* = výmena, vymeniť, zmena a ku nemu pridal príponu *-tra-* = „to, čo zapríčiňuje“ (nachádza sa aj v slove *man-tra* = to, čo zapríčiňuje myslenie) a z tohto dostal literárny význam „to, čo zaväzuje“, či následne *zmluva, dohoda, sľub, prísaha*... Pokorného týmto podporuje aj význam *zviazať, pripútať, zosilniť* a pod. ktorých podoby najdeme aj v latine, napr. v slove *moenia* = mestské hradby, opevnenia a v staroang. (*ge*)*maere* = hranica, hraničný stĺp.

Táto linaj Meillet – Pokorný, našla aj odporcov. Hlavne u Lentza (1964, 1970), ktorý odmieta prijať toto „abstraktné“ vysvetlenie *zmluva, dohoda* a prikláňa sa ku vysvetleniu po linaji náboženskej, ku významom *pieta, zbožnosť, úcta, vernosť* a pod. lebo v sans. má práve takýto význam *priateľ* a v novoperžskom *mihra* = láska, priateľstvo.

Meilletova analýza „opravila“ staršie analýzy, ktoré tvrdili, že indo-iránske podstatné meno *mitra* bude mať nejaký súvis so svetlom, slnkom. Áno *Mithra* v aveste sa približuje aj ku slnku, ale predsa *Mithra*, ako boh, nie je slnkom a vo Vedách už vonkoncom tým nie je.

Etymológiou mena *Mitra / Mithra* sa zaoberal už aj Plutarch (I. st. n.l.) a dospel k uzáveru, že *Mithra* = *meson* (v *strede, pomedzi*), lebo bol sprostredkovateľom medzi dobrým bohom *Horomazdes* a zlým bohom *Aremanius* z čoho ho *Pérsai* (*Peržania*) nazývajú *Mediator Mithra*. Zaehner však poukázal na „falošnú“ stopu, na sektu zoroasterizma, zurvanizmus, kde *Mithra* (spolu so slnkom) mal aj takúto funkciu.

Ku tomuto by sme hádam mohli pridať aj etymológiu slova *mítting* (vid'), naše *mítor(it')* = striedavé ukladanie snopov do stoha (na voz), čiže ich „*zväzovanie*“ kvôli stabilite, lenže tu sa v iných významoch dopracujeme aj ku *miešaniu, narušaniu* atď. Áno, same slovo je veľmi starobylé a v rozličných jazykoch nadobudlo aj protikladné významy. Vid' *Mítor(it')*.